

Pia Farstad Eriksen, Henning Fjørtoft & Gunhild Åm Vatn

Hvor begripelige er egentlig lovtekster? En metode for å undersøke leseforståelse

Som en del av det overordna prosjektet Klart lovspåk er det gjort en leseundersøkelse av fire innbyggerretta lover for å finne ut hvordan ulike lesere tolker og bruker lovtekster. Ved å intervju profesjonelle brukere og innbyggere som berøres av lovenes virkeområde, får man vite hvordan ulike grupper forstår innholdet. Undersøkelsen viser blant annet at mange ord og uttrykk i lovene er vanskelige å forstå, og at setnings- og tekststrukturen oppleves som tung. En slik leseundersøkelse er en metode som kan benyttes på alle typer tekster for å få tilgang til hvordan ulike lesere oppfatter dem.

Lovtekster leses av mange ulike grupper i samfunnet – alt fra jurister og lærere til arvemottakere og adopsjonsforeldre. Den sammensatte gruppa av lesere gjør at disse tekstene leses av personer med ulike forutsetninger for å forstå innholdet, og langt fra alle synes lovtekster er lette å forholde seg til. I 2011 ble prosjektet Klart lovspåk satt i gang, med det formål å revidere fire innbyggerretta lover for å gjøre språket i dem klarere. Erfaringene fra dette arbeidet skal også bli brukt for å utvikle en arbeidsform som kan brukes til å utforme og revidere andre lover.

For å kunne arbeide med å gjøre lovtekstene mer forståelige for folk flest må man også vite hva som er uklart. I rapporten *Klart lovspåk? Juridiske tekster i et virksomhetsperspektiv* (Vatn, Eriksen og Fjørtoft, 2015)²², som er en del av arbeidet som gjøres i forbindelse med prosjektet Klart lovspåk, har vi gjort en leseundersøkelse av de aktuelle lovene. Gjennom undersøkelsen har vi fått svar på hvordan ulike lesere

²² Denne artikkelen er basert på innholdet i denne rapporten. Rapporten inneholder også en analyse av den språklige utformingen av lovene.

oppfatter lovtekstene. Hvordan gjøres en slik leseundersøkelse, og hvilke metoder kan man benytte for å få tilgang til leseres opplevelser? Og hvilken type informasjon får man ved å gjøre en slik undersøkelse? Metoden vi har brukt, kan òg brukes til å gjøre undersøkelser av andre typer tekster, for å få fram hvordan lesere oppfatter, tolker og bruker tekster.

Opplevelse og forståelse

I prosjektet Klart lovspråk er det disse fire innbyggerretta lovene som har blitt undersøkt:

- adopsjonsloven
- arvelova
- personellovene i forsvarssektoren
- opplæringslova

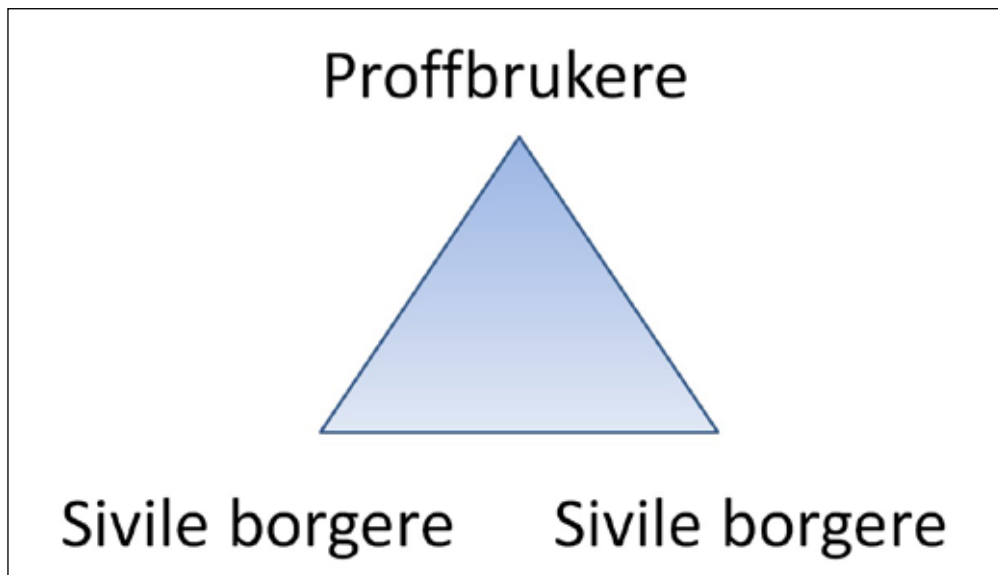
Er språket i disse lovene vanskelig, kan man gå glipp av informasjon om rettigheter og plikter som angår en selv. Ved å gjøre en leseundersøkelse har vi funnet ut hvordan ulike grupper av lesere, som på ulike måter berøres av lovens virkeområde, opplever å lese disse tekstene.

I arbeidet med leseundersøkelsen har vi jobbet ut fra følgende forskningsspørsmål:

- Hvordan opplever brukerne å forholde seg til lovteksten?
- Hvordan forstår brukerne formål og hovedinnhold i loven?
- Hva gjør brukerne for å orientere seg i lovteksten og for å forstå vanskelige aspekter av teksten?

For å få svar på de forskningsspørsmålene vi har arbeidet ut fra, har vi gjennomført kvalitative fokusgruppeintervjuer med ulike grupper innbyggere for hver av de fire lovene. Til sammen har vi gjennomført 12 intervjuer, der vi har intervjuet tre grupper med representanter for hver lov. På den måten kan man triangulere med ulike datakilder og slik sikre validitet i studien (Creswell 2013: 251).

For å få fram hvordan ulike grupper av innbyggere forstår lovtekstene, har vi i hovedsak intervjuet én gruppe med «proffbrukere» (aktører som anvender loven i yrket sitt, og som har noen grad av formell juridisk kompetanse) og to ulike grupper med «sivile borgere» (andre yrkesgrupper eller innbyggere som på ulike måter berøres av lovens virkeområde) (se fig. 1). På den måten har vi fått tak i både hva de profesjonelle og hva innbyggerne mener om lovteksten. Ved å sammenligne hva de ulike gruppene mener, får vi fram likheter og forskjeller i hvordan teksten forstås.

Triangulering av informanter (Vatn, Eriksen og Fjørtoft 2015: 13)

Underveis i intervjuene jobbet vi ut fra en intervjuguide som hadde en tredelt struktur:

1. En *generell del* der vi etterspurte informantenes oppfatninger og generelle erfaringer med lovteksten.
2. En *tekstspesifikk del* der informantene leste et tekstutdrag fra loven og fikk spørsmål om tekstens språk og struktur.
3. En *metadiskusjon* der vi ba informantene diskutere selve intervjusituasjonen.

Ved å gjøre en slik tredeling fikk vi kunnskap om informantenes refleksjoner knyttet til lesing av lovtekster. Den generelle delen ble designet for å få informasjon om de ulike aktørenes opplevelser av og erfaringer med loven. De fikk så lese gjennom utdrag av den aktuelle loven og ble bedt om å kommentere det i den tekstspesifikke delen. Den avsluttende metadiskusjonen åpnet for at informantene kunne reflektere over selve intervjusituasjonen samt komme med mer utfyllende kommentarer til sin forståelse av loven. En slik leseundersøkelse ga tilgang til lesernes tolkning av nøkkelpassasjer i loven og til deltakernes oppfattelse og fortolkning av den.

Meningsfortetting

Det ble gjort lydopptak av intervjuene. Intervjuene ble ikke transkribert i sin helhet, men vi skrev meningsfortettinger (Kvale og Brinchmann 2010: 212). Å skrive en meningsfortetting innebærer å forkorte intervjupersonenes uttalelser på grunnlag av et

sett med *a priori*-koder. Slike koder er forhåndsbestemte kategorier som datamaterialet analyseres etter (Savin-Baden og Major 2013: 422). Kodene ble utviklet på bakgrunn av forskningsspørsmålene samt tidligere forskningslitteratur. På denne måten kan man sikre reliabilitet i det videre arbeidet. Vi definerte følgende koder:

- formålsforståelse
- innholdsforståelse
- navigeringsstrategier
- opplevelser
- tekstkvaliteter som hindrer forståelse
- annet

Disse kodene ble brukt i det videre tolkningsarbeidet.

Ved å jobbe ut fra forhåndsbestemte kategorier får man samlet all informasjonen om det samme temaet, og man får kommet i gang med det videre analysearbeidet. For eksempel har vi under kategorien «opplevelse av lovteksten» samlet informasjon om de opplevelsene deltakerne fikk etter å ha lest tekstutdragene:

Alle adoptivforeldrene mener at det går an å skrive lovteksten på en kortere og mer forståelig måte. «Dette er ikke et tydelig lovverk for mannen i gata», sier en. «Man kan nesten miste lysten til å starte adopsjonsprosessen når man leser dette her», sier en annen forelder. (Utdrag fra meningsfortetting av intervju med adoptivforeldre om adopsjonsloven)

Som en ser av utdraget, er meningsfortettingene bygd opp av direkte sitater fra deltakerne og gjengivelser av det de har sagt. Det ser en også i dette utdraget:

Tekstkvaliteter som hindrer forståelse

I intervjuet blir det påpekt at lovteksten inneholder flere begrep som det «i høyeste grad» kan være vanskelig å forstå, både for ikke-profesjonelle og de profesjonelle brukerne av arvelova. Også setningslengden bidrar til å hindre forståelse. En saksbehandler sier at «det slo meg at det her var forferdelig å lese. Jeg skjønner at folk ikke skjønner». (Utdrag fra meningsfortetting av intervju med proffbrukere i tingretten om arvelova)

Meningsfortettingene ble så brukt som utgangspunkt for rapporten som vi skrev.

Hvilke funn gjorde vi?

Ved å gjøre en slik undersøkelse får man som nevnt fram de ulike deltakernes forstå-

else av innholdet og innsikt i hvordan de bruker tekstene. Man får også kunnskap om hvorvidt leserne forstår tekstene slik man ønsker at de skal, og hva som eventuelt hindrer forståelse.

Leseundersøkelsen av lovtekstene ga oss noen hovedfunn: Deltakerne opplever at det er mange ord og uttrykk som er vanskelige å forstå, og mange kommenterer at setnings- og tekststrukturen oppleves som tung. I tillegg kom det fram i intervjuene at de profesjonelle og innbyggerne bruker ulike strategier for å forstå uklarheter i lovene.²³

Vanskelige ord

I lovtekstene er det en del ord som er vanskelige å forstå, noe spesielt innbyggerne kommenterer. Disse ordene kan i hovedsak deles opp i to kategorier: juridisk stil og fagspesifikke uttrykk. Typisk for juridisk stil er ord som *dog* og *herunder*. Innbyggerne opplever slike ord som unødvendig juristspråk som bidrar til å skape distanse. De fagspesifikke uttrykkene er ord som *tilpassa opplæring*, *spesialundervisning*, *prejudisiell prøving*, *pliktdelsarv*, *etatsutdannet* og *oppbud*. Slike ord er vanskelige å forstå om man ikke har bakgrunnskunnskap om dem. De profesjonelle har i de fleste tilfeller den kunnskapen som trengs for å vite hva disse ordene betyr, og hvordan de skal tolkes i den sammenhengen de opptrer i. Innbyggerne har derimot ofte ikke denne kunnskapen og trenger derfor forklaringer for at de skal forstå hva som står i lovtekstene.

Tung setningsstruktur og mange henvisninger

Deltakerne kommenterer ofte setnings- og tekststrukturen i lovtekstene. Mange trekker fram lange setninger som eksempel på hva som bidrar til å gjøre lovene tunge å forstå. Et eksempel på en slik lang setning er fra § 15 i heimevernloven:

For øyeblikkelig å styrke militær avdeling eller lignende utenom Heimevernet under dens oppsetting ved mobilisering eller i krig, plikter heimevernssoldater i vernepliktig alder som er opplært til spesiell stilling eller tjeneste, etter pålegg å møte og tjenestegjøre ved avdelingen inntil vedkommende kan bli avløst.

Slike setninger må man lese flere ganger for å forstå, og det er vanskelig å huske hva man leste i første delen av setningen når man kommer til slutten. Dette er noe både de profesjonelle og innbyggerne kommenterer. Flere ønsker at slike setninger deles opp, og at der det er mulig, bør lange setninger med mange ledd deles opp i kulepunkter.

Lover inneholder også en god del henvisninger, både internt i loven og til andre lover. Et eksempel på en setning med mange henvisninger er i § 32 i arvelova:

²³ Les mer om resultatene fra leseundersøkelsen i rapporten *Klart lovspråk? Juridiske tekster i et virksomhetsperspektiv* (Vatn, Eriksen og Fjørtoft 2015).

Arvingens råderett og kravshavaranes dekningsrett skal vere avgrensa som nemnt i lov om fordringshavarens dekningsrett § 3-2, om ikkje anna er fastsett i testament; er råderetten ikkje avgrensa som nemnt i § 3-2, er kravshavaranes dekningsrett berre avgrensa etter § 3-1.

De mange henvisningene gjør at man må kople sammen innhold fra flere lover, noe spesielt innbyggerne synes er problematisk. For at innbyggerne skal forstå hvilke rettigheter og plikter de har, er de derfor ofte avhengige av hjelp fra andre.

Strategier for å skape mening

Som del av studien vi gjennomførte, undersøkte vi hvordan de ulike aktørene, med varierende juridisk kompetanse, orienterer seg i lovtekstene. Det viste seg at proffbrukerne og innbyggere uten juridisk kompetanse bruker ulike strategier når tekstene er vanskelige å forstå. Proffbrukerne anvender hovedsakelig tekstorienterte strategier – de leser i forskrifter og rundskriv, før de tar linjen oppover i organisasjonen. På den måten orienterer de seg i andre tekster enn selve loven for å skaffe nødvendig informasjon. Innbyggere uten juridisk kompetanse bruker derimot sosiale strategier når de trenger hjelp. De snakker med andre som har kunnskaper om lovtekster, som rådgivere, personer tilknyttet interesseorganisasjoner og saksbehandlere i forvaltningen.

Oppsummering

I vår studie har vi for hver av de fire lovene intervjuet tre brukergrupper som på ulike måter berøres av lovens virkeområde. Vi har laget en intervjuguide med utgangspunkt i forskningsspørsmålene, som vi fulgte underveis i intervjuene. Vi gjorde lydopptak av alle intervjuene, og ut fra disse laget vi sammendrag i såkalte meningsfortettinger, ut fra et sett forhåndsdefinerte koder. Ved å benytte oss av denne metoden fikk vi undersøkt hvordan ulike lesere forstår lovtekstene, og hva de gjør for å forstå innholdet. Denne metoden kan også brukes for å undersøke andre typer tekster, og slike undersøkelser kan både gjøres før en tekst er revidert og etter at en tekst er revidert.

Summary

Understanding the language of the law can be challenging. As a part of the national 'Klart lovspråk' project, a group of researchers inquired into the participants' general experience of legal texts, their ability to make sense of excerpts together, and their ability to reflect upon the social meaning-making processes of the interview session. A key finding from the study was that archaic words and expressions, long sentences and poor text structure were obstacles to comprehension. Another finding was that

professional users rely primarily on *text-based meaning-making strategies*, attempting to make meaning by consulting other texts. Most citizens, however, make meaning through *social strategies*, e.g. by asking friends, relatives or public officials for legal advice. This method of studying reading comprehension can also be applied to all types of texts to ascertain how people perceive them.

Litteratur

- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry & research design: choosing among five approaches*. Los Angeles: SAGE.
- Difi (udatert på publiseringstidspunktet). *Klart lovspråk*. <https://www.difi.no/veiledning/klart-sprak-og-brukerretting/klart-lovsprak> [Nedlastet 01.09.2015]
- Savin-Baden, M., & Major, C. H. (2013). *Qualitative research: The essential guide to theory and practice*. London: Routledge.
- Kvale, S. og Brinkmann, S. (2010). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Vatn, G. Å., Eriksen, P. F., Fjørtoft, H. (2015). *Klart lovspråk? Juridiske tekster i et virksomhetsperspektiv*. Trondheim: NTNU.

Bibliografiske opplysninger

Eriksen, Pia Farstad, Fjørtoft, Henning & Vatn, Gunhild Åm, 2016: Hvor begripelige er egentlig lovtekster? En metode for å undersøke leseforståelse. I: *Fra myndig maktsspråk til klar kommunikasjon · Rapport fra Nordisk klarspråkskonferanse Oslo 28.–29. mai 2015, 43–49*.

<http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/ksn>

© Författarna och Nätverket för språknämnderna i Norden
